

DISCURSUL RESUSCITĂRII CULTURALE ÎN REVISTELE LITERARE DIN BASARABIA

Inga EDU

Institutul de Filologie al AȘM

Revistele sunt cele mai dinamice forme ale culturii, contribuind atât la constituirea ei, cât și la implementarea unor noi direcții de evoluție a domeniului dat. Ca parte integrantă a culturii, literatura trebuie să oglindească momentul actual, să-l aprecieze, să-l justifice sau să manifeste atitudine critică față de el. Revistele culturale din Basarabia reprezintă niște instituții prin care cultura și-a recuperat discursul original și și-a construit drumul spre integrare în spațiul cultural românesc. Revistele **Sud-Est**, **Basarabia**, **Contrafort** și **Semn** au fost cele care și-au propus să scoată din anonimat cultura și literatura din Basarabia și să o sincronizeze cu cultura europeană.

Scriitorii tineri își propun să înlocuiască discursul naționalist cu un discurs lucid, echilibrat, întemeiat pe analiza realităților momentului și pe promovarea unor principii liberale: dialogul, toleranța, comunicarea, permeabilitatea, activismul, cooperarea, spiritul de inițiativă – atribute indispensabile în constituirea societății civile. Revistele își asumă deci o anumită ordine a faptelor de cultură, nu doar ale momentului, ci și ale trecutului, încercând să anuleze incompatibilitatea dintre statutul geografic și cel cultural de europeni.

Cuvinte-cheie: discurs literar, reviste literare, integrare culturală, spațiu cultural, resuscitare culturală.

CULTURAL RESUSCITATION DISCOURSE IN LITERARY MAGAZINES IN BESSARABIA

Cultural magazines are the most dynamic forms of culture contributing to its establishment and to the implementation of new directions in its development. As part of culture, literature should reflect the moment, should appreciate, justify or criticize it. Cultural magazines in Bessarabia are like institutions through which culture has recovered the original forms of the discourse and has built the way to the integration in the Romanian cultural space. **Sud-Est**, **Bessarabia**, **Contrafort** and **Semn** were those magazines which wanted to remove the anonymity of culture and literature from Bessarabia and to synchronize them with European culture.

Young writers proposed to replace the nationalist discourse with a balanced discourse, based on analysis of the present realities and on the promotion of liberal principles: dialogue, tolerance, communication, permeability, activism, cooperation, and sense of initiative – essential attributes in building a civil society. Thus cultural magazines assumed to give a specific order in the cultural facts, not only of the moment but also of the past, trying to cancel the incompatibility between geographical and cultural status of Europeans.

Keywords: literary discourse, literary magazines, cultural integration, cultural space, cultural revival.

Mijlocul deceniului al zecelea pune o dublă barieră, economică și politică, în relația dintre cititor și revistele de cultură. În contextul istoric și social-politic al momentului se mai duelează melancolia pierderii „avantajelor” totalitarismului, suplinită de obsesia unei bunăstări materiale – acestea răbufnind în diverse forme de revoltă contra noii societăți, în care se simte iminența crizelor și lipsurilor. Aceasta a fost premisa de bază care a polarizat opinia moldovenilor privind politica timpului și necesitatea unei culturi proromâne. Cultura devenise astfel un punct de bifurcare a concepțiilor, iar revistele literare/de cultură se transformaseră în promotori ai românismului. Întrucât conflictele cu fosta URSS nu încetase definitiv, iar rădăcinile ei ideologice semănau indeterminism în societate, presa literară/de cultură își continua misiunea de reanimare a conștiinței de neam. Cea mai corectă judecată pe care o putea face un străin despre basarabeni era cea a ezitării între orientarea proromână și cea prorusă: „Totul e eteric, nimic nu prinde contur și nu pare să rezulte dintr-un pivot comun. Lipsește o coerență, un spirit al unității, sunt niște amalgame plauzibile, dar nu și singurele posibile” [1].

Argumentele de program se transformă în niște elegii în proză, prin care redactorii își deplâng situația, apelând la ajutorul cititorilor, iar spațiile revistelor devin tot mai comprimate și apar la distanțe tot mai mari de timp. Curajul celor de la *Basarabia* nu se lasă așteptat nici în această situație. Subtitlul care însoțea revista urma să accentueze în mod simulat un nou eșec politic și incompetența autorităților de a disocia valorile de nonvalori. „*Revistă literară și social-politică* [s.n. – I.E.] a scriitorilor din Moldova (Fondată în 1931 în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, e pe cale de dispariție AZI, în Statul Independent și Suveran Moldova!!!)”, se alarmează redacția. Începând cu numărul 6 din 1994, revista *Basarabia* își alege drept domenii preferențiale literatura, arta, cultura și publicistica, devenind astfel mai puțin jurnalistică și mai mult literară.

Criza editorială este resimțită mult mai acut de către colaboratorii revistei *Columna*. Anul 1994 aduce primele semne ale unui sfârșit, dar mai păstrează încă vie speranța unei salvări. Numărul 7-8 al acestui an este dedicat aniversării unui deceniu de existență, revista fiind fondată în 1984. Obiectivitatea opiniilor privind meritele, realizările și lacunele revistei pare să nu-i surprindă nici pe colaboratorii ei. Aceștia îi aplică un adevărat rechizitoriu. Din spusele lui Nicolae Dabija aflăm că revista urma să-și caute o altă generație de scriitori în momentul plecării acestuia de la redacția *Columnei*. Marea greșală a revistei a fost mizarea timp îndelungat pe aceleași nume: „[...] în loc să caute tineri de 14-20 de ani, publică lucrările unei generații care a îmbătrânit la grădiniță sau în niște bănci școlare care de mult n-o mai încap” [7]. Nicolae Vieru vede *Columna* ca o publicație superficială și lipsită de o concepție clară și revine la aceeași idee a necesității unui grup de colaboratori tineri. Vladimir Beșleagă încearcă să motiveze declinul revistei prin influența nefastă a timpurilor vitrege creației, fapt pe care îl consemnează și redacția. Revista a publicat în primii ani, în afară de proză și poezie, portrete ale comsomoliștilor, schițe despre eroii perioadei socialiste, motivând această supunere prin cerințele timpului.

Pentru Emilian Galaicu-Păun revista este o copie conceptuală a renumitului personaj „struțo-cămila”. Scriitorul consideră că revista și-a îndreptățit existența în perioada deșteptării naționale, atunci când a publicat documente și mărturisiri. Pe de altă parte, el vede punctul slab al revistei în caracterul eterogen al colaborărilor: „Revista nu a impus o mișcare anume, astfel că autori de toată mâna au încercat să publice (și au publicat!) în *Columna*, fără a-și lega soarta de ea” [8].

Ultima apariție a acestei reviste rămâne memorabilă prin interviul lui Serafim Saka și prin materialele unei mese rotunde, prin care rănile culturii basarabene s-au deschis și mai mult durerii. Scriitorul Serafim Saka a vorbit despre nevoia noastră de România, „de dincolo nostru” [14]. Nu este un secret faptul că românii de dincolo de Prut au avut (și au și acum) mai puțină nevoie de noi. „Venind încoace, ei fac corvoadă națională. Unii fac politică cu Basarabia, dar să vină să se includă, să stea, să învingă intemperiiile și tâmpeniile, să vadă ce, dar mai ales cum se face – mai puțin” [14]. Problema relației Basarabia-România a fost și subiectul articolului lui Leonid Cemortan *Arta basarabeană și spiritualitatea românească*, publicat în numărul 12 din 1994 al revistei în discuție.

Premisa acestui articol o constituie „privirile scurtătore” [2] ale românilor de pe ambele maluri ale Prutului după euforicele întâlniri și podurile de flori. Teama de unire cu România era alimentată, de fapt, de teama de a pierde legăturile cu Rusia ca piață de desfacere a produselor autohtone, dar și ca sursă de materii prime pentru basarabeni. Astfel, ideea unirii se lovește nu doar de opoziția separatiștilor din Basarabia, dar are de înfruntat și anumite opinii ale oamenilor de cultură din România. Leonid Cemortan invocă ideile lui Dorin Spineanu (care declarase, în 1990, că România ar avea doar un interes economic în privința Basarabiei, întrucât nu întrededa o existență culturală a ei) și Laurențiu Ulici (în calificarea culturii basarabene ca fiind de model sovietic, neprofesionalist) „nu dintr-un trivial sentiment de patriotism local” [2] sau din dorința de a combate opiniile lor, ci pentru a demonstra că „apropierea și sincronizarea evoluției culturii moldovenești și integrarea ei în contextul general al spiritualității românești e un drum cu mișcare în ambele sensuri” [2].

Aflată mult timp sub zodia incertitudinii, revista își încetează activitatea în anul 1995, așa-zisa perioadă de glorie rămânând în anii 1987 – 1992, atunci când mișcarea națională avea nevoie de voci, de poeți tribuni. Vasile Vasilache o numește revistă cu „medicul la căpătâi” [11], care a rezistat datorită entuziasmului unor oameni „împătimiți de tipar” [11], recunoscând, în același context, lipsa de compatibilitate cu timpul care necesită un alt tip de scriitor – cel care să știe să-și găsească cititorul și să-l scoată din amorțeala culturală.

Pe lângă această scădere de ordin pierdere cantitativă (închiderea unei reviste), mijlocul anilor 90 este marcat de câteva intenții calitative – sobrietatea *Contrafort*-ului și echilibrul *Sud-Est*-ului, reviste promoatoare a unei noi direcții culturale, căreia i se alătură revista *Semn*. În pofida dificultăților de editare, revista *Sud-Est* rămâne un centru al artei, literaturii și culturii, privite ca procese dinamice și conecte. Scopul revistei este surprinderea momentului istoric, recăpătarea conștiinței naționale și depășirea cu demnitate a crizelor identitare care-i (mai) tulbură activitatea. *Sud-Est*-ul realizează o serie de anchete, mese rotunde, interviuri și colocvii pentru a răspunde cerințelor momentului, dar și pentru a-și menține ponderea și importanța în viața culturală basarabeană, în contextul apariției unei concurențe vizibile – revista *Contrafort*, care își propunea să pună „ordine în confuzia estetică din literatura și cultura creată în Basarabia”, promovând „un spirit critic modern, european, în acord cu tendințele literaturii contemporane” [18].

Vorbind despre literatură ca despre un domeniu al flexibilității valorice, tentat de vocea universalului, revista *Sud-Est* afirmă imposibilitatea instrumentarului creativ (al momentului) de a răspunde acestor chemări,

decât prin schimbarea etalonului cultural. Cultura cerea urgentarea procesului de normalitate, anihilarea vechilor structuri și relații, evitând astfel riscul unei căderi în „forme subculturale și aculturale” [16], ca fenomen predilect al societăților debusolate. Pentru un popor obișnuit cu statutul de victimă a istoriei, „experiența normalității istorice, oricât de dramatică ar fi, este poate șocul necesar, impulsul care îi deșteaptă conștiința etnică, vitalitatea, capacitatea regenerativă” [16]. Pe de altă parte, *Sud-Est*-ul este promotorul unui discurs aliabil regășirii, chiar și cu dificultate, a calității noastre de europeni, nevoia de confirmare și recunoaștere a ei având ca sursă „o anume reticență a occidentalilor față de popoarele Estului”, dar și „tributul plătit tradiției” [17].

La celălalt pol al intențiilor discursive ale *Sud-Est*-ului se află interesul pentru specificul românesc (dar și basarabean), pentru identificarea vectorului de dezvoltare, nucleizat în constantele spirituale românești – formulă de dezvoltare a „originalității culturii basarabene, adânc marcată de propriul său destin istoric” [15]. Încrederea în spiritul integrator al Europei este însoțită de sentimentul unei „culturi de frontieră, produsă într-o situație de frontieră, într-o poziție periferică, marginală în raport cu centrul” [12].

La momentul apariției, în octombrie 1994, revista *Contrafort* venea să suplinească, printr-un program sincronist, un gol al culturii basarabene – tendința paneuropeană. Deși învinuirile nu au încetat nici după constituirea unui profil clar al revistei, colaboratorii ei nu au neglijat valorile basarabene, ci au depășit „ditirambii patriotarzi” [13] și au stabilit alte criterii estetice drept „bilet de trecere” [13] spre spațiul general românesc și, de aici, spre cel european.

Susținând ideea unei sincronizări literare perpetue, Vitalie Ciobanu, redactorul-șef al revistei, demonstrează că integrarea basarabenilor este posibilă doar prin calea transromână, prin conștientizarea și asimilarea acestei culturi. „Pentru cultura din Republica Moldova, afirmă el, recuperarea apartenenței la cultura română premerge, constituie o bună repetiție pentru integrarea culturală europeană. După o jumătate de secol de barbarie ideologică, regăsirea identității naționale și a principiilor democratice constituie o prioritate pentru teritoriul dintre Prut și Nistru. Fără o integrare profundă a culturii române, fără cultivarea unui limbaj comun, inteligibil, nu ne putem valorifica specificul local, experiența multiculturală dobândită în urma succesivelor ocupații rusești și a conviețuirii cu minoritățile alogene” [5]. Existența unui complex al teritorialității ca spirit transetnic ce diminuează posibilitățile de persuasiune ale scriitorilor nu este un fenomen propice procesului de integrare, deoarece artistul se poate transforma într-un exponent al problematicilor regionale și un prizonier al frustrărilor de integrare.

Epoca așa-zis romantică a discursului de tip etnic trebuie să treacă în mod firesc într-o abordare a identității din optica unor valori comune. Scriitorii tineri (de la *Contrafort*) își propun să înlocuiască discursul naționalist „cu un discurs lucid, echilibrat, întemeiat pe analiza realităților momentului și pe promovarea unor principii liberale: dialogul, toleranța, comunicarea, permeabilitatea, activismul, cooperarea, spiritul de inițiativă – atribute indispensabile în constituirea societății civile” [6].

Responsabil de managementul revistei, directorul ei Vasile Gârneț menționa în această ordine de idei: „Continuitatea revistei și calitatea ei sunt la fel de importante pentru mine ca și scrierea propriilor mele cărți, chiar dacă ea, revista, mi-a consumat, cu o lăcomie și cruzime de carnivora, așa zice, multe cărți, rămase simple virtualități” [9]. Deși menținerea unei politici editoriale coerente solicită eforturi obositoare, echipa de redacție își impune alternativa de schimbare prin „valoare, spirit critic, comentariu realist, neencomiastic în mediul literar și cultural de la noi” [9], numele *Contrafort* câștigându-și astfel recunoașterea drept una dintre cele mai bune reviste ale scriitorilor din întreg spațiul românesc.

Descriind societatea posttotalitară, Mihai Cimpoi afirma că aceasta „s-a politizat extrem și s-a caragializat la culme, suportând toate consecințele – pozitive și negative – ale impactului cu factorul demonic al politicii: democrația se impune împreună cu politicianismul, libertatea exprimării cu «trâncăneala», sinceritatea și ardoarea etică a mărturisirii cu fariseismul și machiavelismul, pluralismul cu subiectivismul radical și intolerant, urbanismul dezbaterii cu mahalagismul cel mai abject ș.a.m.d.” [4]. Într-o asemenea societate, pe care exegetul o aseamănă „fierăriei lui Iocan” (ridicată la proporții grotești) [4], numai revistele (general vorbind) neafiliate politic, preocupate exclusiv de probleme de literatură și artă, oferă posibilitatea unui dialog cultural. Revista *Basarabia* se înscrie în contextul cultural basarabean drept o revistă ce devine, „în mod heterodox, atât promotoarea tradiționalismului, cât și postmodernismului revoluționar, pe care îl încurajează prin publicarea mai multor texte teoretice despre strategiile lui mitopoetice” [3]. Spiritul înflăcărat al revistei, din prima jumătate a deceniului al nouălea, se transformă într-un neo-manolism (în termenii lui M.Cimpoi) al reedificării – o formulă de re-demonstrare a originii poporului și a necesității integrării în spațiul cultural românesc, finalitate care va radicaliza discursul revistei, va înlesni polemicile, va acutiza spiritul critic, va

genera noi tendințe literare și critice etc., făcând din normalitatea, care începuse să fie simțită la acest mijloc de deceniu, un fenomen complex al propășirii și depășirii unui șir întreg de frustrări, inclusiv ale celorla determinate de procesul integrării – „europenizare, «globalizare», acceptarea necondiționată a supranaționalului care duce la stimularea «rușinii de a fi român» și a renunțării la identitate” [4].

Revista *Basarabia* se integrează în peisajul cultural ca o revistă ce își asumă o anumită ordine a faptelor de cultură, nu doar ale momentului, ci și ale trecutului, pe care îl consideră esențial în etalonarea prezentului. În pofida dificultăților financiare, revista se menține pe piața culturală, lărgindu-și aria de „investigație”: de la literatură la cronicile spectacolelor de teatru, interviuri cu actori, eseuri etc. Alături de *Contrafort* și *Sud-Est*, discursurile revistei *Basarabia* au un raționament subordonat unui scop deliberat și implicit – acela de a deveni, din discurs particular, discurs public, prin care sistemul „închis” al literaturii să devină univers deschis, nemarcat de complexe existențiale.

Revista *Semn* apare la 1 martie 1995, la inițiativa unui grup de profesori de la Catedra Limba și Literatura Română a Universității *Alecu Russo* din Bălți. În articolul-program, *Miza pe cuvânt*, Nicolae Leahu, redactorul-șef al revistei, prezintă intenția acestor entuziaști de a crea „o revistă literară cu obiective derivând dintr-un manifest și afirmând o paradigmă originală” [10]. Excluzând din debut miza unui orgoliu, *Semn*-ul urma a se „ralia procesului de normalizare a vieții literare” [10]. Pentru a anula incompatibilitatea dintre statutul geografic și cel cultural de europeni, colaboratorii revistei aveau de „reconstituit conștiința estetică, marginalizând ruinele unei literaturi care continuă să alimenteze confuzia și închistarea cu desăvârșire în anistorie” [10]. Destinat mediului universitar, profesorilor de limbă și literatură română, dar și tuturor celor interesați, *Semn*-ul își propunea să publice materiale de analiză, studii de critică și teorie literară, poezie, proză, să promoveze tinere talente și să reevalueze fenomenul literar din perspectiva mutațiilor produse.

Deceniul al zecelea, parte mesianic, parte cosmopolit, reprezintă pentru revistele literare din Basarabia o perioadă crucială, un timp în care ajung la un profil constituit, cu direcții diferite privind relația dintre viața literară și cea social-politică și economică, cu opinii care pășesc limita unei culturi de masă (fără identitate) spre o cultură cu un spirit critic mai acut și cu tendințe de exteriorizare sau interiorizare teritorială, care anunță noul amalgam valoric, proromânesc și european. Pentru literatura din Basarabia, revistele de profil se transformă în instituții ce deschid o piață a consumului estetic, prin care supraviețuirea din epoca totalitară se transformă într-o uniformitate culturală ce înglobează senzația de re-echilibru ca soluție salvatoare pentru cultura basarabeană.

Referințe:

1. Boingnet D. Mirifica inconștientă // *Contrafort*, 1995, nr.11, p.3.
2. Cemortan L. Arta basarabeană și spiritualitatea românească // *Columna*, 1994, nr.12, p.62-66.
3. Cimpoi M. Complexele (re)integrării. Cultul eumenidelor // *Basarabia*, 1997, nr.1-2, p.78-84.
4. Cimpoi M. Spiritul critic și „fierăria lui Iocan” (I) // *Basarabia*, 1999, nr.7-12, p.18-27.
5. Ciobanu V. Complexele culturilor din Europa Centrală și de Est și integrarea europeană. Cazul românesc // *Contrafort*, 2001, nr.7-8, p.17.
6. Ciobanu V. Scriitorul tânăr român la sfârșit de secol XX // *Contrafort*, 1995, nr.12, p.3.
7. Dabija N. Libertatea excesivă corupe un artist // *Columna*, 1994, nr.7-8, p.4-5.
8. Galaicu-Păun Em. Am o singură justificare pe lumea asta // *Columna*, 1994, nr.7-8, p.31.
9. Gârneț V. Un scriitor este o rană dezgolită, nu ai cum să cunoști ființa umană în abisurile ei și lumea în totalitatea chipurilor sale contradictorii dacă ești prea preocupat de «imunitate», de vitaminizarea propriului corp, de măsura comună, cuminte, «călduță» // *Interviu la Contrafort*. - Chișinău: Cartier, 2010, p.325-341.
10. Leahu N. Miza pe cuvânt // *Semn*, 1995, nr.1, p.1.
11. Masa rotundă: *Columna* – PEN-Club, Chișinău, 3 martie 1995 // *Columna*, 1995, nr.1-3, p.30-41.
12. Pavlicencu S. Despre culturile de frontieră // *Sud-Est*, 1999, nr.1-2, p.37-41.
13. Revista *Sud-Est* – 10 ani de la apariție. Masă rotundă // *Sud-Est*, 2000, nr.1-2, p.60-75.
14. Saka S., Ciocanu I. Nu există literatură socială în afara literaturii // *Literatura și arta*, 1986, nr.48, 27 noiembrie, p.3.
15. Tăzlăuanu V. Cunoașterea de sine // *Sud-Est*, 1991, nr.2, p.1-2.
16. Tăzlăuanu V. Interval // *Sud-Est*, 1992, nr.3, p.1-2.
17. Tăzlăuanu V. O obsesie românească // *Sud-Est*, 1991, nr.3.
18. www.contrafort.md.